

Børns mundtlige og skriftlige udtryk

Publ. i KVAN 11, 1985, s. 19-31.

Børnenes livsvilkår har i de sidste par årtier undergået en gennemgribende omkalfatring. Den virkelighed, børn vokser op i nu, er en anden end den, som vi der har dem, har haft vores barndom i. Det kan være én grund til, at vi bedst kan se den underminering og fattiggørelse, der sker af disse vilkår. Den er da også en realitet.

Børn og deres liv er blevet udgrænset fra andre sociale sammenhænge. Hverdagslivet antager en mere og mere programmeret og præfabrikeret karakter. Familierne er blevet små, isolerede konsumentenheder. Dens medlemmer har hver sit liv. Bosteder og miljøer bliver konforme, specialiserede til én funktion. Institutionaliseringen bliver mere og mere omfattende. Varekonsumet bliver en dominerende opdragelsesfaktor, som organiserer og iscenesætter større og større dele af det sociale samvær. Vi kommunikerer gennem varer, og de redskaber, vi har, til selv at organisere vort liv og ytre os om det, bliver rudimentære. Mediekonsumet tilbyder sig som grydeklar erstatning med indbygget kontrol og tilpasningseffekt.

Den samlede effekt af disse forhold er en forøget fremmedstyring af vores livsforhold. Et typebarns hverdag er forud-disponeret fra det vågner til det kommer i seng. Dagen er opsplittet i tidsblokke, der rummer hver sin specialiserede socialaktivitet. Den synlige autoritære styring er blevet svækket, men den uhåndgribelige kontrol, der ligger i strukturer, rammer og

materielle forhold er blevet mere gennemgribende.

For børn gælder det også, at deres disponible tid sammen på egne betingelser er blevet udhulet. Fremmedstyringen går langt ind i deres lege og gruppefællesskaber. Det gør den ikke blot i form af, at konsumet (medier og legetøj fx) vinder indpas i takt med omstruktureringen af lege i retning af spil og konkurrence. Den gør det også, fordi legefællesskaber og miljøer udhules. Børn opsplittes i snævre aldersgrupper, gennemtrækket i grupperne er forstærket – folk og børn flytter omkring i en målestok, som man skal tilbage til folkevandringstiden for at finde magen til. Stabile grupper har vanskeligt ved at danne sig. Dermed bliver formidlingen af det store netværk af kulturproduktion, som legetraditionerne udgør, truet.

Legene er af grundlæggende betydning for både individuel og social udvikling. I dem opøves en række færdigheder og redskaber til forvaltning af eget liv og til at give udtryk for det. Lege er redskaber til at organisere og producere sociale samvær, ligesom de er redskaber for ytring og selvudtryk, for bearbejdelse af erfaring og for udvikling af subjektiv og kollektiv identitet. I dem og med dem i den sproglige børnefolklore ligger et mægtigt potentiale for børns udvikling af sprog og evne til at ytre sig. Børn kan noget, også noget voksne ikke kan længere, hvad angår sproglige og sociale færdigheder.

Der er grund nok til jammersang på barnelivets vegne, ikke mindst i de seneste år, hvor krisetilstandene har uddybet udhulingen, og hvor selv fremtidsfortrøstningen er ved at blive vendt til udvejsløshed og mareridtsforestillinger også hos børnene. At situationen er ved at være der, hvor den bliver en trussel for samfundets evne til at reproducere sig gennem børnene, vidner ikke blot det faldende fødselstal om, men også nedsættelsen af de mange børnekommissioner inden for de sidste år.

Men der er også en anden slags tendenser i udviklingen. Børn er ikke blot ofre, ikke blot tomme tavler, der bliver lavet indskrift på. De er aktive væsener, der indskriver. De er robuste, og de har fremtiden for sig i elementær biologisk forstand. De har derudover et samfundsmæssigt frirum. De har sociale sammenhænge, hvor der udvikles andre sider af identiteten end dem, der hører til funktionaliseringen af dem til robotagtige systempassere. Også i skoler og børnehaver, hvor fremmedstyringen dominerer, er børn sammen og undertiden sammen med voksne i brugbar tid. Hvorom alting er, må der i børns livsvilkår være baggrund for udvikling af nogle tendenser, der går den modsatte vej af fremmedstyring og passivt konsum. For de er der, selv om de måske ikke er så iøjnefaldende.

Børns kulturelle produktivitet

Børneleg og anden form for børneudtryk er så selvfølgelig, at vi nærmest ikke sanser dem. Ikke desto mindre er de en omfattende og vital del af børns liv. Børn er den eneste gruppe i samfundet, der har formålet eller har haft betingelser for at udvikle, hvad man kunne kalde en »folke«-kultur i egentlig forstand på det mo-

derne livs betingelser, dvs. en kultur produceret af og for børn. Den er ikke bare et levn af en fortid, på vej til at blive et museumsstykke som anden folkekultur. De lege, de sange og de historier, børn bruger, kan godt have gamle aner; men de sammenhænge, de indgår i, de former og de funktioner, de har, er nutidige og givetvis ganske anderledes end for 100 år siden. Dette er den ene side af børns kulturelle produktivitet. Den er en gammel, men stadig livskraftig historie.

I de senere år har børns rolle som aktive kulturproducenter imidlertid også fået synlige manifestationer i det mere officielle kulturbillede.

Mange jamrer over, at børn ikke kan hverken læse eller skrive dansk i vore dage, at de ikke kan stave, at sproget går i forfald, at der er ved at indtræde en reel analfabetisering. Der er nok noget om det. Medier og eksperter har overtaget udtryks- og ytringsmidlerne og markedsfører produkterne som passiverende konsum.

Men det modsatte er også tilfældet – i det mindste i kimform. Børn har aldrig før i historien ytret sig, som de gør det nu, og med evne og færdighed til også at gøre det i forhold til den officielle kultursammenhæng. Børn har, siden de blev opfundet, forholdt sig aktivt og virksomt til egen udvikling og til kulturen. Den kan ikke blot pådattes dem. Men tidligere har det, udover hvad der handler om lege og børnetraditioner i det samfundsmæssige plan, været en tilegnelse af en forudgIVEN officiel kultur. Den offentlige børnekultur har ene og alene været produceret *for* børn, i dag produceres den også af børn. Og selv om det er en dråbe i et hav af bl.a. kommerciel børnekultur, og selvom dråben trues, så såre den viser sig,

af kommerciel (eller for den sags skyld af pædagogisk) forgiftning, så er det en løfterig dråbe og dens kilde er ikke så ligetil at udtømme eller fordærve hverken med udbytning eller tilforladelig omklamring.

Sit mest markante udtryk har denne type børnekultur fået med den børnerockbevægelse, der går over landet i disse år. Børn laver musikgrupper, og de myldrer frem. De laver musik, de laver tekster, de spiller for hinanden. Det er ikke originale udtryk i traditionel forstand. I det stykke er det langt hen reproduktioner af forbilleder, de trues også af kommerciel udbytning og fordrejning. Der findes allerede stjernegrupper og produktudvikling. Heri ligger en alvorlig risiko for, at strømmingen bliver omdannet til sin egen modsætning. Til videre er den livskraftig og et udtryk for, at børn tager sagen i egen hånd, og kan det.

Under toppen af kendte grupper er der et stort bagland af lokale initiativer. Det kan blive det første skridt i en udvikling af redskaber for selvudtryk og selvorganisation. »Band«-formen har vist sig som et egnet redskab både i social forstand og i kulturel, et middel til produktivitet lokalt og på egne præmisser. Startskuddet blev givet med produktionen på Vesterbro Ungdomsgård (*Kattejammerrock* m.v.) Den viser også noget om, hvilken rolle voksne og pædagoger kan have i den proces som igangsættere og deltagere. For det handler ikke om yderligere at skille børn ud, det handler om fælles virksomhed på egne betingelser – og om at undgå såvel kommercialisering som pædagogisering.

Børnerocken er blevet synlig. Den er ikke enestående. Noget tilsvarende gælder over en bred front, således også børns produktion af skrift. Da jeg begyndte at samle materiale til en antologi med børnetek-

ster, vidste jeg, at børn producerer tekster i langt højere grad end tidligere, men jeg havde samtidig det indtryk, at det meste var lidt ligeegyldige øvelsesstykker – beskæftigelsesterapi eller krydderi i skolen. Jeg vidste også, at der var udgivet en del børnetekster i løbet af 70'erne, dvs. siden Sigvaldi gav et af de mere højlydte startskud med »Hindbærbrus og Kragetær« i slutningen af 60'erne. Hvad jeg ikke var i tvivl om var, at børn *kunne* udtrykke sig, og at det, der behøvedes, var en udvikling af redskaber, selvtillid og kanaler for disse udtrykssevner. Den side af sagen blev således det vigtigste i mit arbejde som litteraturlærer på et børnehaveseminarium.

Hvad jeg heller ikke var i tvivl om, var, at en af de vigtigste om ikke den vigtigste form for børnekultur, når det drejer sig om den sprogligt »litterære« afdeling, er børns mundtlige traditioner (rim, remser, råb, sange, fortællinger osv. osv.). Jeg vidste også, at børn (drengene) var eminent gode til at lave tegneserier, for dem havde jeg gået og samlet på – tegneserieformen er samtidig et af de redskaber, der kan krystallisere en brugbarhed i forbindelse med den voldsomme tegneproduktion, som børn har udfoldet i de sidste årtier mest som beskæftigelsesterapi, men også med energi og mening i – aldrig har børn tegnet så meget, et højtryk af udtryksenergi og evner, der er blæst ud som løse blade for vinden, indtil strømmen er standset, for de fleste senest i tolv-års-alderen.

Nok vidste jeg noget om børn og deres produktivitet, men hvad jeg ikke havde forestillet mig, var, at det var *så* meget. Jeg havde troet, at det ville blive et problem at opstøve tekster af forskellige typer. Det er det også på sæt og vis, for noget af det mere spændende er netop det, der indgår i den løbende omsætning, og det er ikke af

den art, at det bevares. Men i øvrigt viste det sig, at det største problem var at undgå druknedøden, selv når det angår udgivne tekster, der kun er en ø i teksthavet. Det blev et større problem at skrælle af end at stampe tekster frem, og at passe på ikke at lade præstationsstykkerne dominere. For det, der er vækstlaget i det hele, er udtrykkene for den brede produktivitet. Det er de tekster, der repræsenterer et tilgængeligt og brugbart redskab, hvad angår udtryksform, teknik eller organisationsform. Den slags tekster er ikke så lette at skaffe, og de tager sig for det utilvænnede blik ud som ligeegyldige og grå ved siden af paradestykkerne, der tit er skåret over den officielle kulturs læst. Det er et forhold, som man må holde sig for øje. Paradestykkerne har deres brugbarhed om ikke for andet så som dokumentation af, at børn kan, men det er ofte i den anden type – de procesprægede og husmandsagtige – at de mest perspektivrige muligheder socialt og kulturelt ligger, de savner udviklingsbetingelser; får de dem, kommer farverne nok frem som tilgift.

På det seneste er der ved at ske noget lignende for tekstudtrykkene som for musikken, dog uden så meget decibel og fanfarer. De store forlag har fået øje på sagen og er begyndt at markedsføre og produktudvikle børnetekster. Der udgives digtsamlinger, og der er udskrevet novellekonkurrencer. Det er både skidt og kanel. Skidt fordi det kan betyde kommercialisering allerede i spiringsfasen, opdræt af børnespecialister, hvad der blot ville være et mere raffineret instrument til kontrol og opsugning af energierne. Parade erstatter selvudtryk. Og børnene er bombet tilbage i rollen som udstillingsgenstande med det kulturelle alibi i orden. Det er også skidt, hvis det professionelt udgivne

bliver den primære legitimering og motivation for produktivitet, for det sætter kun afmagt for de mange og tager glansen af husmandsprodukterne, hvis kvalitet ligger andre steder.

På den anden side *kan* det være godt for en legitimering af børns udtryk, virke som eksempel, sådan som det for en del og indtil videre har virket i musikken.

I de forhold, der er antydnet her går efter min mening den vigtigste front i den kamp, der pågår i og om børnekulturen i disse år.

Børn og skrift

Børns digteriske produktivitet kommer ikke først og fremmest til udtryk i skrift. Skriften er sekundær.

I dette forhold er der en vigtig pointe. Skriftklogskaben kommer sent ind i børns liv i forhold til sprogudøvelsen og talegavernes udvikling. Skriftkultur og sprogkultur er ikke samme sag. Skrift og skole sætter tværtimod et radikalt skel i barnelivet. Her er tale om et kultursammenstød, der i radikalitet og konsekvens svarer til folkekulturers konfrontation med hvidmands civilisation. Alt afhængig af deres sociale baggrund kommer danske børn i dette forhold mellem talesprog og skriftsprog ud for noget, der godt kan sammenlignes med det, fx grønlandske børn (eller dem fra Vendsyssel) udsættes for, når det skolesprog, de møder, er højdansk.

Børnefolklore

Når børn møder skriften (hvidt på den sorte væg), har de allerede et højtudviklet sprog, der er led i lige så udviklede kultursammenhænge. De er naturligvis ikke ens for alle børn. Forskelle i social baggrund er afgørende her som i andet. Jeg finder det ikke desto mindre vigtigt at fastholde,

at der er tale om mere end rent sproglige udviklingsniveauer og klassebestemte forskelle i sprogkoder. Der er tale om, at der i børnehøjde eksisterer en særlig social og kulturel sfære, som ganske vist også for små børn er overlejret af den officielle børnekultur og i bredere forstand af den fremmedbestemte socialisation, børn udsættes for. Denne sfære (af lege og andre udtryksformer) er et primært udfoldelsesrum for mindre børn. Det er en kultursammenhæng, som skabes og genskabes i deres aktive virksomhed, og som rummer højtudviklede sociale organisationsformer og udtryksmidler. De formidles og opøves internt mellem børn som en praktiseret mundtlig tradition. Det er integrerede udtryksformer, der i helhedsudtryk omfatter såvel sociale som kropslige, sproglige, rytmiske og intellektuelle dimensioner. De er udviklet i et bredt spekter af typer og genrer – brugbare og disponible i konkrete situationer. Som sådan er de midler til produktion af sociale livsomstændigheder og erfaringsudtryk på børns egne præmisser. Denne ret beset enorme energi, færdighed, kreativitet på det sociale og sproglige plan nulstilles ofte i forhold til skriften og skolen.

Med skriften begynder det forfra, og derudover er tilegnelsen af bogstaveligheden koblet sammen med tilegnelsen af den officielle kultursammenhæng. Fra da af bliver børnenes egen kultur sekundær og reduceres efterhånden til nogle løse fragmenter, der kan fungere som krydderi i pauserne i konsumkulturens omklamring. Skolebørn har stadig et stærkt udviklet og aktivt forhold til denne børnekultur, men den er nu klart sekundær og også i selvforståelsen en barnlig rest.

Børns mundtlige udtryk er eksempler på en udviklet børnekultur; de viser hvad

børn kan, når det drejer sig om sproglig udtrykskraft – det er mærkbart selv i nedskrift, der i forhold til brugen er som nøder til musik. Efter min mening ligger her et mægtigt uudnyttet potentiale for videre udvikling også i skriftlige former.

Børns skriftlige udtryk er ofte pæne og ferske og diletantiske, tit med et præg af at være dårlige spejlbilleder af officielle kulturprodukter og normer (sammenlign fx digte skrevet af børn med remser) – fremmede stemmer taler gennem dem og bleger selvudtrykket. Hvis styrken fra børnefolklore kunne finde skriftlige formidlingsformer, ville det se anderledes ud. Skriften kunne ligefrem tjene den fremfor at virke destruktivt ind. Børns tekster er bedst, hvor den type udtryksenergi er omsat i skrift. I nogle af børns skriftlige udgydelser er baggrunden i børnetraditionerne mærkbar både sprogligt og strukturelt og i selve grebet; det bliver de stærkere af. Det ses fx i deres skrøner.

Risikoen ved at tage dette stof i brug er omklamring, udsugning af et af de sidste skjulesteder i form af pædagogisk produktudvikling. Men jeg tror, at disse udtryksformer er robuste nok til at tåle selv det.

Børns mundtlige digtning består af et bredt spektrum af udtryksformer: gåder, remser, sange, vitser og fortællinger af forskellig type. De fleste børn kan en hel del af den slags efter tid og lejlighed, nogen kan meget, andre kun lidt. For de fleste gælder, at de har et forbavsende stort forråd, når der først er gået hul på det. Enhver skoleklasse vil på et par timer (på det de kan ryste ud af ærmet, og hvis det bliver varmt) kunne producere et større udvalg.

I dette stof er der et område, hvor de voksne kunne have godt af at tage ved lære

af børnene. De *kan*, det kan de voksne sjældent. Der findes således store fortællere i så godt som enhver klasse. De voksne kunne til gengæld deltage i og finde redskaber for en videreudvikling og kvalificering af disse udtryksformer. De kunne medvirke til at gøre en formidling af deres potentialer i forhold til skriftligheden mulig og til at legitimere det mundtlige udtryk, genindsætte det i sine rettigheder.

Den mundtlige sprogkultur er langt mere bredspektret end de genrebundne udtryk. Den er et netværk af genrer, former og greb – tænk blot på sladderens sproglige landskab. Det således oversete er ikke det mindst spændende (også som evt. arbejdsgrundlag). Eksempelvis er det episke stof ikke kun det, der falder inden for de veldefinerede genrer. Ligesåvel som der i en klasse findes dem, der er gode til at fortælle historier, så er der også dem, der er gode til at fortælle historien, den består også af historier; alle historierne om, hvad den eller den gjorde dengang da... Eller historier om lærerne, om særlige personer, von-hørensagen, oplevelser – om bøger, film, om sport og det ene og det andet og meget andet. Noget krystalliseres i myter eller omkring personer, der antager mytisk karakter. Som det ses i de berømte historier om Kurt eller Lille-Per. Andet fastholder i glimt historien, fællesskabets erindring. Andet igen kan der gøres rablende skrøner på, dem er der også nogen, der er gode til – jo værre jo bedre. I Christian Christensens erindringer: *En rabarberdreng vokser op* kan man læse om, hvordan det fungerer i deres »skole« på trappegangen, og sådan fungerer det stadigvæk barn og børn imellem. Frikvarter kan nogen gange være rum for den slags samvær, men især nok samvær på lejre. Mange børn er fremragende fortællere

– og tilhørere. Fortælling formidler og formidles af aktivt fællesskab. Det er sjældent, at den sproglige frodighed omsættes i skrift. En båndoptager kunne være en omvej og redskab til stimulering af skriftlige udtryksenergier.

Produktion af egne samlinger og brug af stof af denne type er et godt projekt i sig selv. Det er for det første brugbart umiddelbart for børnene, og det lukker øjne og ører op for, hvad de selv og andre kan. Det legitimerer deres udtryksformer. De opdager derudover, at de i en klasse med, hvad de kan opstøve, råder over ligeså meget stof, som der går på ti bøger af den art.

Børneudtryk på skrift

At børn udtrykker sig på skrift er selvfølgelig en gammel historie, men den måde de gør det på, og det omfang, de gør det i, er noget, der hører den sidste snes år til.

Det meste af børns skriftlige udfoldelser blev førhen kanaliseret ind i ganske faste rammer og former, for ikke at sige formularer, sådan som det var tilfældet i skolen, hvor brugen af skriften var låst fast i opgaveløsning, skønskrift, og hvor det gik ud på at gengive forbilledet så korrekt som muligt og med mindst mulig slinger i valsen, og med så lidt fantasi og selvudtryk som muligt. Sådan var det i princippet også, når det var fristil, der var tale om. Alt hvad der hed kreativ indsats, særpræg i sprog – for slet ikke at tale om blækklaternes grafiske muligheder – alt hvad der ikke faldt inden for det særlige pædagogiske normaldansk blev med hård hånd udrenset. Det er ikke småting, hvad deraf fulgte af skriveskræk, selvcensur og mindreværdsoplevelser; det forfølger også min generation op i dens sene aldre, for vi var nogen af de sidste, der gik i den skole.

Det var dengang enhver senere bleven

digter for selvrespektens skyld var nødsaget til at hævde, at han aldrig havde fået mere end G eller TG i dansk stil i skolen, hvis han da ikke kunne sætte trumf på med et Mdl eller ved at bilde folk ind, at han ligefrem var blevet forfulgt af en dansklærer med næse for hedningeblood, og han derefter var blevet smidt ud af skolen. Her er vi ved en af de mystiske typer af børneskrift. Der er utallige Vidnesbyrd om, at den slags mennesker og flere til som børn – alt imens de blev forfulgt på skriften i skolen – kompenserede ved at skrive som rasende i smug uden for skolen. Hvis bare lidt af det står til troende, skulle der her ligge hele børneforfatterskaber gemt. Men de siger næsten altid adspurg, at det er forsvundet eller brændt, som om de alligevel ikke vil være ved det. Og det er måske den senere professionelle digternorm, der på sin egen bagvendte måde får samme funktion som dansklæreren i forhold til børneudtrykket. (Det er fx også voksenkunstnere meget om at gøre at argumentere for, at børns smørier, lige meget hvad det ellers er, i hvert fald ikke er Kunst. Måske de er bange for noget – monopollet måske?).

Dengang var det også vidunderbørnenes tid. Det var de børn, der kunne det, de voksne bestemte, var godt, bedre end nogen voksen. Det kunne de selvfølgelig ikke stå for (de voksne), især ikke når de, vidunderbørnene, kunne bruges til at gokke de almindelige børn i hovedet med, så de kunne føle sig ordentlig mindreværdige. Da Mozart var 4, da Franklin var 7, da Newton var 9, da Peder Låle var 10, da Bertel Haarder var 42 osv.

Der er gennem tiderne – og med indsats af den ene supertankfuld efter den anden kloden rundt af blod, sved og ikke mindst tårer – produceret tonsvis af bør-

neskrift. Man ser os for sig: række efter række af børn krummet over blækpen og skrivehæfte. Tusindtal af lange rækker, der fortøner sig i fortidens flimner. Alle skrivende det samme ord: Det, læreren med pegepinden lige har kommanderet. De har nok skrevet næsten lige så meget, som de af en glad kæft har høvlet af sig sammen og hver for sig, når de var sluppet fri af opdragelsesmagternes jerngreb.

Det meste var øvelser og opgaver. Men nogen af de børn lavede også noget andet. De tegnede i marginen. De benyttede lejligheden til at skrive et frækt ord på bordet eller til at skrive en lap med et kæresterbrev. De lavede lidt om på bogstavfølgen, så der kom et andet ord ud af det. Der florerede både i og uden for skolen på mure og gader en vital og illegal undergrund af børneytringer op mod skoleskriftens restløse disciplinering. Den undergrundskultur – i familie med nutidens graffiti – var øjeblikksbestemt og er forsvundet i verdens vinde. Den forgængelighed gælder retfærdigvis også skoleskriftens udtryk. De er blot mørnet og mugnet op i kældre og på lofter.

Efter sigende (dvs. fra de lærere, jeg har snakket med om det) laver børn ikke meget af den slags nuomstunder, måske har de ikke brug for det. Det lyder nu lidt utroligt, hvad angår kæresterbreve, men selvfølgelig: verden har ændret sig. Man kan da trøste sig med at det nok er illegalt stadigvæk og blot er usynligt i voksenhøjde. På gader og mure blomstrer det i det mindste stadigvæk.

Disse typer udtryk er i familie med de mere illegale børneremser, og de har deres rod i den mundtlige børnekultur. Det var herfra midlerne mod den totalitære skrift blev hentet. De er altså eksempler på et af de steder, hvor børn faktisk har transfor-

meret de mundtlige udtryksformer over i skrift, modgift i forhold til den herskende skoleskrift.

En anden slags hemmelig børneskrift finder man i pigernes dagbøger. Dagbøger var og er en af de kanaler piger havde for skriftlige selvudtryk. Dagbogen er nok en udpræget kvindeggenre, tilhørende borgerskabets og mellemlagenes kvinder, i senere tid overtaget af pigerne fra samme miljøer. Dagbog (og digtskriveri) har været vidt udbredt, er det muligvis stadig. Det er karakteristisk, at den på sin vis er en bunden genre – i 50'erne var det fx Anne Frank, der var det store forbillede. Børneudtrykket kommer igennem på tværs af formen, som til gengæld er en betingelse for, at det overhovedet muliggøres. Det er så at sige en »voksen« defineret kanal og derfor legitim. Det andet, der er karakteristisk for den er, at den trods det at den er et projekt som er alment for disse piger, er dybt privat. Det er en anden art illegalitet end børnetraditionernes – en hjerteblodets undergrund. Disse dagbøger rummer trods genretvangen en børnesynsvinkel på pigeliv og socialisation og kunne som sådan være en enestående kilde til den pigetypes historie. Som aktuelt ytringsmedium, fx som pædagogisk redskab er de mere problematiske. Her er pigeformen for privat, at bruge den ville være en form for blufærdighedskrænkelser, men en udvikling af mere »offentlige« dagbogsformer kan være et brugbart redskab som kanal for børns udtryk. Dagbog er en fleksibel udtryksform med råderum for en mangfoldighed af ytringsformer i ét. Den er et middel til at få skrevet både historien og historierne, skrøner såvelsom faktiske tildragelser, meninger såvelsom rim. Den lægger op til en umiddelbar mundtlighed i fremstillingen. Den bliver da også brugt

i mange sammenhænge og i diverse kollektive former.

Spejderdagbøgerne er et eksempel fra gamle dage på en sådan mere offentlig dagbogstype. Den lå dengang i den samme »voksen«-spændetroje som pigedagbøgerne, på én gang kanal og kontrol. Men vi oplevede dem som mere fri end skoleskriften, og udgydelserne i dem spænder fra tørre pligtreferater til saftige skrøner brygget på et minimum af facts.

En anden traditionel pigegenre, som var meget produktiv, er poesibøgerne. De er vist også på retur. Om deres historie og udvikling gælder lidt det samme som for dagbøgerne. I deres oprindelse voksen- og middelklassegenrer. Deres udvikling går fra en voksendomineret moralistisk retskrivningstype til en type, som mere og mere orienteres mod børneudtryk, hvor det vrimler med tegninger, grafisk spræl og en særlig parodierende og nonsenspræget digttype i familie med remserne og til en vis grad med brod mod den pæne pigerolle. I denne udvikling ser man, hvorledes også denne genre får karakter af at tjene som gennemgangsled, som transformation af den mundtlige kulturs udtryksmidler, der på deres side er middel til en slags selvovertagelse af mediet. Som sådan er det en brugbar type og nok værd at tage i anvendelse og udvikle fx i form af fællesprojekter.

Pigerne havde således bedre adgang til skriftlige udtrykskanaler end drengene. Til gengæld var pigernes langt mere disciplinerede og disciplinerende, mens drengenes lå på det anarkistiske overdrev: den skriftlige undergrund. Eller de var halvlegale offentlighedskanaler, der hentede deres brændstof i netop det og i protesten – og så måske i håbet om at tjene nogen skillinger. Det gælder fx de

skoleblade eller flyveblade, vi lavede på sværteduplikator og solgte illegalt i skolegården. Inspirationen kom muligvis fra frihedskæmperne. Bandesammenrotning og illegalitet kunne her hente en ideel legitimitet.

Efter sigende (samme sigende som ovenfor) eksisterer en sådan »bande«-organiseret skolegårdspressen ikke længere. Muligvis er behovet der ikke, muligvis er det opsuget i mere officielle skoleblade, klasseaviser mv., hvor børn alene eller børn og voksne arbejder sammen. Jeg har ikke kunnet opstøve nogen af den gamle slags blade. De er væk. Moderne skoleblade og børneaviser, udviser forskellige grader af børnesynsvinkel og udviklethed som organ for børneerfaring og børneorganiseret udtryk.

Bladmediet med dets fleksible og mangespektrede ytringsformer er nok et af de vigtigste medier at brugbare, gøre tilgængeligt og udvikle færdigheder i, fordi det umiddelbart rummer et socialt organiserings- og ytringsredskab i ét samtidig med at det er rettet mod brug og virkning i og ud over den sammenhæng, man er i. Og så er det uførtalt, hvilken betydning det konkrete arbejde med det kan have som praktisk mediekritik, men det skal laves for *noget*, som lærerøvelse er det dødfødt.

Det kunne ligeledes være et godt projekt med en klasse at støve det gamle materiale op, samle materiale af den art. Børn har stadigvæk både forældre og bedsteforældre, sådan da.

I en senere fase af børneudtrykkets historie blev børns selvudtryk dyrket. Børnetegning og børns musikalske udtryk bliver legitimeret og dyrket af reformpædagoger specielt i småskoler og børnehaver (især fra 20'erne og frem og med et

gennemslag i 50'erne). Det samme gælder, men i mindre grad børns sproglige og skriftlige udtryk. »Unge pædagoger« har således i 60'erne udgivet et par bøger med børnetekster. Det var i de tider, da fantasien var ved magten de steder – i det mindste når det gjaldt, hvad der var godt for børnene at have i hovedet.

Det var bl.a. tendenser og idéer fra denne pædagogik, der influerede folkeskolen og danskundervisningen efter 1958, og som i løbet af 60'erne og 70'erne førte til en omfattende ændring af danskfaget og en orientering mod og accept af børns selvudtryk – i det mindste som beskæftigelsesterapi eller som motivationstaktik. I overvejende grad er børneudtrykket her stadig udgrænset og fremmedbestemt som øvelse i forhold til indlæring af tekniske intellektuelle færdigheder med en abstrakt analytisk forholdsmåde til tekster som det dominerende (læs »Dansk 76«). Denne »pædagogiske« brug af børns udtryksenergi er dybt problematisk.

Omvendt er synliggørelse, legitimering og kvalificering af børns udtryk ikke bare vigtigt, men danskundervisningen kunne have et hovedformål i at udvikle netop det. Dvs. i at udvikle ytringsfærdigheder og medier, tilgængelige redskaber, som børn og børn sammen med voksne kan tage i brug og forholde sig kulturproduktivt til fremfor reproduktivt og konsumerende. De kunne også gøre det muligt, at den ytringskompetence og selvorganisering, som manifesterer sig i den mundtlige børnekultur, kan transformeres over i skriftens medier, så disse kan tages i brug på tilsvarende præmisser som sociale og kulturelle produktionsmidler.

Litteratur

I øvrigt henviser jeg til flg. artikler, hvor jeg har skrevet om samme emne:

Børn, remser, protest. I B. Ørn: *Børnelitteratur – klassekultur*. GMT 1976.

Modstand er mulig. I BIXEN nr. 2. 1978.

Om sprogarbejde blandt børnehavebørn (sm. m. Niels Mors). I *Begynderundervisning i dansk*. Dansk lærerforeningen. 1982.

Fra folkeeventyr til borgerlig børnelæsning. I *Folksagor och barnlitteratur*. Biskops Arnö. 1982, samt i BUKS nr. 1. 1983.

Børns sproglige kulturproduktion. I *Barnkulturens ytringsformer*. NAVF. Trondheim. 1984.

Fortælleren som eneboer. I Kritik nr. 65. 1983.

Børn laver digte. I Kursiv nr. 3. 1983.

Sladder – fortællingens grobund. I BIXEN nr. 5. 1984.

I øvrigt henvises til BIXEN nr. 5 1983 og nr. 5. 1984. Disse numre har jeg redigeret sm. m. Niels Mors. De omhandler pædagogisk-praktisk udviklingsarbejde, især med børns mundtlige udtryksformer.

Følgende tekster er en stil fra en dreng fra 4. klasse. Han havde det ret bøvet med skrift og den slags. Gik på læseklínik i en periode. Det første tekststykke er, hvad han med megen møje og hjernevriden fik presset frem. Han ku' ikke finde på til sidst – lammet i hoved og hænder. Det sidste stykke er, hvad der løb ham af munden, da faderen forbarmede sig over ham og skrev på maskine, mens han dikterede.

Vikingeoverfaldet

*en dag skulle mændene ud at sejle,
så der var travlt i byen, de skulle
overfalde en by
det var i england
de angreb byen
det blev en blodig kamp
mange blev dræbt
og høvdingen fik sin arm hugget af.
Men de vente løkkelig hjem.
for de vant og røvede meget rigdom fra de
byer de overfaldt
Men det var alligevel sønd for dem*

2. Men de var heldige med høvdingen, hans arm gik i orden igen. Men han døde, så skulle hans søn overtage pladsen. Det var ikke så nemt at styre en hel by. Men han klarede det trods hans mange trælle. De fik selvfølgelig god betaling, fra de mange vikingetogter havde han jo mange penge. Og han havde mange okser. De pløjede marken. Nu var der fred i byen. Konerne var nede ved åen. Både for at vaske tøj og hente vand. De skulle til at høste hvede, og bagefter skulle det tærskes med en plejl. Så skete der noget. Nogen nede ved vandet havde set fremmede vikingeskibe. Nu blev der igen liv i byen. Mændene skulle ned til stranden og slås med dem, når de kom i land. Vikingeskibene kom nærmere. Mændene lå i skjul i nogle buske. Så kom fjenden, så sprang høvdingen og hans folk ud fra deres gemmested, så flød der blod, men høvdingen var hurtigst, så de vandt. De havde mistet et par mænd, men det gjorde ikke så meget. Hovedsagen var at de havde vundet, så fik de jo også et skib. For sådan et var jo ikke bare lige til at bygge. De havde slåset mod dem før. Det var nogen af en by, de havde erobret, på fjendens skib var der mad og proviant til mange mennesker i lang tid. Det tog de også, så de havde et større vin-

terforråd, for vinteren var jo lang. Men det var jo også snart vinter, så det var udmærket at få lidt mere vinterforråd.

Så kom vinteren. Den startede med en snestorm. Men nu havde de jo godt med vinterforråd. Men vinteren var alligevel hårdere end de havde troet. Så de havde ikke mere mad i februar. Men de kunne lige klare sig igennem vinteren. Endelig blev det forår. Træerne sprang ud. Blomsterne, der var i skoven, var sprungen ud, nu skulle der til at sås. Det tog lang tid, måske en ugestid. Men arbejdet skulle jo gøres. Der kom lige pludselig en mand og fortalte, at en af køerne var ved at kælve, så blev der igen liv i byen. Så blev det sommer, det var meget varmt. Så kom snart den tid, hvor mændene skulle på togt igen. Så blev der travlt. Så sejlede de ud. Men nu ved vi ikke, om de kom tilbage, for der slutter historien.

Horoskopet stammer fra et skoleblad. Parodien er en kunstart børn har stor tæft for både mundtligt og skriftligt.

Vædderen

Deres gamle syge mosler i spravleby, er død. De iler straks der til, men, i toget blir de død forelsket i en af deres eget køn! Hvad vil din Mor mon sige: GISP.

Tyren

De er udenfor, deres kammerater dør på stripe, og dit fansfodboldhold rykker ned, MEN inden længe vil der komme en person og frelse dem fra alt forderv, nemlig: JESUS.

Tvillingerne

I denne uge vil de møde en meget interessant person, han vil kom til dem på sin helt specielle måde, han vil vise dem noget der vil sjåkere dem så meget at de blir drevet til selvmord.

Krepsern

de må se at komme ud af deres Narkoproblem, for om ikke så lang tid vil de møde dr. t. rapi, som vil fortælle om deres SORTE fortid som fortidsuhyre på Christiasborg.

Løven

de har fået meget at drikke og de er nød til at gå på Antabus, Men pas på, deres hemmelige elsker vil hade dem for det.

Jomfruen (til ære for EVY)

deres pessar er slidt OP, og de kan ikke få fat på en ny, så de blir nød til at hygge dem med en Cola flaske, de har simpelt hen haft alt oppe i fissen.

Vægten

de er inde i en uligevægtig periode, de kom nemlig til at sluge en hestepærer, og så har de enda glemmt at putte paprika på, så derfor er de snart i livsfarar hvis de ikke snart la'r væ mæ'at?

Skorpionen

husk at du ikke må gå med fremmede MARXister med hjem i denne uge, for det kan føre til så store omveltninger i deres liv at det kon kan føre til ulykke for deres storetå.

Skytten

det er helt fantastisk: de har lige fået en ny tjilum af deres bedstemor, og nu skal de ud i skolen og prøve den. MEN VOGT DEM! Neptun har nemlig paseret Uranius, og det betyder sort ulykke.

Stenbukken

jeg ved ikke hvordan jeg skal beskrive det men der vil ske noget forferderligt i den nærmeste fremtid, deres rygmarv vil visne vis de ikke danser rock med deres oldemor.

Vandmanden

De er simpelt hen den bedste, og de er midtpunkt i al ting, jeg kan simpelthen ikke beskrive vor go de er, KORT SAGT, de er »IN«.

Fiskene

de har været ude på det dype vand, hvor de har mødt John Travolta og Oliwia Newton John! efter en gang gruppe sex myrder de dem begge og på den måde befrier de verden fra undergang og kaos!

Lille-Per han skulle over til sin mormor og morfar. Og så derhjemme, der havde de aftalt at det lød ikke så godt at han sagde pes.

Og så bestemte de at han skulle sige fløjte hver gang han skulle tisse.

Så kom han derover. Og så skulle han sådan tisse. Og så siger han til sin morfar: Jeg skal sådan fløjte.

»Det må du ikke, for mormor sover.

Ja, men jeg skal altså sådan fløjte.

Ja, men så fløjt lisså stille ind i mit øre.

(Dreng, 12 år)

Charlie

En dag var mig og min kat, Charlie ude at køre. Katten Charlie fræsede af sted på et skateboard, mens jeg var på cykel. Vi skulle til at køre igennem en tunnel. Pludselig tog Charlie en rød spraydåse op aflommen og begyndte at skrive et eller andet på muren, mens han stejlede på sit skateboard.

Da vi kom ud af tunnelen, så kørte jeg op siden af Charlie og spurgte hvad det var han skrev. »Det er en hemmelighed. Men hvis du lover ikke at sige det til andre, skal jeg fortælle dig det«. Det lovede jeg så. Jeg skrev: CHARLIE VERDENS BEDSTE KAT.

(Dreng, 12 år)